

DE BEKOSTIGING VAN DE VUURTOREN VAN DE OUDE WETERING DEEL 2 (SLOT)

ALFRED BAKKER EN ALLEX KUSSENDRAGER

De rendant

Van de vele Haarlemse functionarissen die genoemd worden in de documenten speelt de *rendant* een centrale rol. Hij was de 'accountant', die de rekeningen van de twee lantaarns aan het Haarlemmermeer opstelde. Albert de Klerck zou als eerste rendant beschouwd kunnen worden. Hij stelde de rekeningen in 1673 en 1674 op. De overzichten van inkomsten en uitgaven die hij maakte, werden qua structuur nauwgezet gevolgd. De als *borderel* aangeduide overzichten bleven opvallend identiek, ook qua bewoordingen en betalingen, zoals het loon voor de lantaarnopsteker.

Van één Haarlemse rendant is vrij veel bekend. Op een rekening uit 1780 maakt hij zich bekend als *Gysbert Adriaan Patyn*. Patyn verwerkt de inkomsten op jaarlijkse borderellen. Voor de periode 1780-1785 zijn de inkomsten volgens het door hem gebruikte Journaal op de letteren op een rijtje gezet.

In 1780 werd ontvangen

f 9 van Dina van de Weetering commissarisse na aftrek van een derde part van zeeven en twintig Schippers, welke binnen de stad Haarlem hebben gelost en niet zyn doorgevaaren, volgens de Memorie hierneevens overgelevert'.

Waarom werd het door de schippers betaalde lantaarngeld uitgegeven?

Twee voorbeelden:

Betaalt aan Arend v. Kempen Mr. Lootgieter, voor leverantie van 2.200 merklooden, na aftrek van het oude loodt.

Betaalt aan Jan Vervooren Mr. Timmerman voor een nieuw kis(t)je tot berging voor stemfels en merklooden, volg. Quitantie f 4.18.

Volgens de borderellen waren de variabele kosten van de brandstof voor de twee lampen in de lantaarns het hoogst. De rendant beloofde zichzelf met een vast bedrag van *f 200*. Hierna kwamen de vaste kosten voor de beloning van de twee lantaarnopstekers in Oude Wetering en Heemstede, elk *f 70*.

Verder waren de jaarlijkse aanschaf van merklooden en de betaling van *ongelden* aan Alkemade en Heemstede een vaste kostenpost. Onder *ongelden* worden de verpondingen, de 100ste en 200ste penning, maalgeld, dijkgeld en erfpacht verstaan. Het lantaarngeld kon in 1799 betaald worden bij 'burger Johan Verwyde', die bij de Melkbrug in Haarlem woonde. Dit was de zuidelijkste brug over het Spaarne.

De Opregte Haarlemsche Courant van 2 maart 1799 schrijft hierover:

'De Municipaliteit der Stad Haarlem, vernomen hebbende, dat sommige Schippers, de voorsz. Stad doorvaarende, niettegenstaande herhaalde aanmaaningen en behoorlyke precautien daartegen gedaan, nogtans verzuimen het gewoon Lantaarngeld, tot onderhoud van de Lantaarns aan de Haarlemmer Meer te betaalen; waarschouwd by deeze alle en een iegelyk, wien zulks zoude mogen aangaan, om zorg te draagen, dat zy de voorsz. Stad, en in 't byzonder de Melkbrug, niet doorvaaren, ten zy dezelve vooraf het vereischt Loot tegens betaaling van het daartoe staande Lantaarngeld hebben afgehaald by Burger Johan Verwyde, aan gemelde Brug woonende, die tot den Ontvangst van voorsz. Lantaarngeld is gequalificeerd; zullende voorsz. Schippers by verzuim hiervan, zonder nader waarschouwing, vervallen in de boete daartoe staande.'

Uit het bericht valt op te maken dat schippers betaling probeerden te ontduiken en dat daar een boete op stond.

Lantaarnopsteker

Het is verleidelijk om in het 'huis van de Stadt' het onderkomen te zien van

de lantaarnopsteker of -wachter. Daar bewaarde hij de sleutel van de Lantaarn.

En inderdaad, dankzij 18^e eeuwse kohieren weten we dat de stad Haarlem er op z'n vroegst vanaf 1731 een huis bezat.

De opstal werd toen omschreven als 'De stad Haerlem een bouwhuys; voor niet verhuurt voor 't aensteeken van de voorz. Vierbaken'. Het huis wordt nog genoemd als eigendom van de stad Haarlem in 1771 en 1772.

Volgens de lijst van afgebroken huizen is het in 1794 afgebroken. Kort na de bouw van de lantaarn was ene Cornelis Dirckxse Koeck werkzaam als lantaarnopsteker.

Hij ontving f 70,- per jaar van de stad Haarlem.

De lantaarnopsteker kon ook een vrouw zijn.

Uit een document uit 1780 blijkt namelijk dat Maria van Dijk, geboren Overpelt, in dat jaar een 'tractement' (loon) van 70 gulden kreeg voor het opsteken van de lantaarn. Ook leverde ze kaarsen en katoen voor de lantaarn. De levensloop van Maria Overpelt is een verhaal apart.

Geboren in 1741 in Oude Wetering (westzijde) als dochter van de poldermeester van de Grietpolder huwde ze oculist J. Brikke-

naar van Dijk die zich in Oude Wetering vestigde. Na zijn dood huwde ze opnieuw een medicus, Reinerus van Druenen.

Ze stierf in 1806 als zijn weduwe in een huis aan de Keizersgracht 395 in Amsterdam, dat bij de belastingheffing in 1815 de hoogste aanslag had.

Haar opvolger komen we tegen in 1784, wanneer Pieter Heins kaarsen levert. Deze

man blijven we in verschillende hoedanigheden tegenkomen in krantenadvertenties, in rekeningen en bestekken tot zijn dood in 1822.

Hij wordt genoemd als lantaarnopsteker, en -opziener, aannemer, zeilmaker, voorganger in de kerk en ambachtsbewaarder. Pieter Heins was geboren in 1750 in Groningen.

Hij bekleedde de volgende functies:

- R.K. kerkmeester 1781-1783, 1798-1799 en 1809-1810,
- lid municipaliteit 1798-1803,
- lid gemeenteraad 1803-1822,
- ambachtsbewaarder Leimuiden 1811-1819

- assessor 1817-1822,
- ambachtsbewaarder Leimuiden en Vrieze-koop 1819 -1822.

Door het bekleden van deze belangrijke functies was hij goed bekend met de juiste aanhef en afsluiting van brieven gericht aan autoriteiten. Eventuele vooroordelen over lantaarnopstokers worden hierdoor weggenomen: het waren in Leimuiden en Oude Wetering geen arme, zielige sloebers. Alleen Cornelis Dirxxe Koeck was een arbeider.

De constructie van de Lantaarn

Rond 1670 werden in opdracht van de gemeente Haarlem door Huijbert Pzn. Heijn, timmerman uit Oude Wetering, twee nieuwe houten lantaarns gebouwd. In een kwitantie uit 1671 staat dat hij eerst naar Hoorn reisde, waar een lantaarn stond die als voorbeeld moest dienen. Vervolgens ging de reis naar Amsterdam, waar hij bij Jan van der Heijden, twee olielampen kocht. Jan van der Heijden, ook bekend als uitvinder van de brandspuit, had voor de stad Amsterdam betere straatlantaarns ontworpen. Ze hadden vier ruiten, waarvan er een als deurtje was uitgevoerd, met bovenop een soort schoorsteentje (snuiver).

Als brandstof werd een mengsel van raap- en lijnolie gebruikt. Ook voor de vuurtorens bleek deze nieuwe lantaarn een uitkomst. Het werd een constructie van acht houten palen met bovenin een houten omloop, zodat de lantaarnopsteker de lamp kon bereiken. De ene lantaarn kwam te staan bij Oude Wetering, de ander 'aan de Moolentochte' (Molenwerf naast Huis te Heemstede) bij Heemstede.

Het eiland Myent was onder water komen te staan, zodat de nieuwe lantaarn op het vasteland werd geplaatst. Het weiland bij de molen was eigendom van de Heer van Heemstede en werd door de gemeente Haarlem voor 250 gulden gekocht.

Op 22 april 1799 ging het schip van een beurtschipper uit Leuven verloren

omdat de lantaarn van Oude Wetering niet brandde.

De schipper eiste een nieuw schip van de stad Haarlem, welke de lantaarnwachter Pieter Heins om opheldering vroeg.

Hij antwoordde op 16 mei dat de lantaarn op die bewuste avond inderdaad niet gebrand had. Bij N.O. storm werd het Lantaarnveld

overspoeld door golven, waardoor de Lan-

taarn onbereikbaar was. De lantaarn-

opsteker Pieter Heins had het in dat

jaar over de enorme hoogte van de

lantaarn, die geheel open was,

waardoor hij blootstond aan winden

van alle kanten, regen en overstui-

vend water van de Meer bij harde

wind, waardoor hij doornat werd bij

het beklimmen van het gevaarte.

In de 18^e eeuw werd de Lantaarn beti-

teld als 'openbare verlichting'. Een goed

bedoeld initiatief om die verlichting uit te brei-

den tot nut van de burgers van Oude Wete-

ring, veroorzaakte consternatie voor de

scheepvaart. In 1786 werd langs de kade van

de Oude Wetering straatverlichting aange-

bracht in de vorm van (olie)lantaarns. Maar na

protesten van schippers die de monding van

de Oude Wetering door de vele lichten niet

meer konden vinden, werd de straatverlichting

ijlings verwijderd.

Op de Haarlemse rekeningen werden ook

uitgaven voor olie verantwoord. De Stads Fa-

briek (een soort directeur Publieke Werken)

bracht jaarlijks honderden guldens in rekening

voor 'geleverde Olij uit 't Stads Magazijn' van

Haarlem. Ook staat er informatie over vracht-

kosten voor volle en lege olievaten. Achter de

ruiten van de lantaarn stond dus een olielamp

die brandde op een mengsel van raap- en

lijnolie. We komen meer te weten over die

lamp dankzij brieven van Pieter Heins uit 1799

en 1800 gericht aan zijn 'Meede Bur-

gers' in Haarlem. De eerste brief was

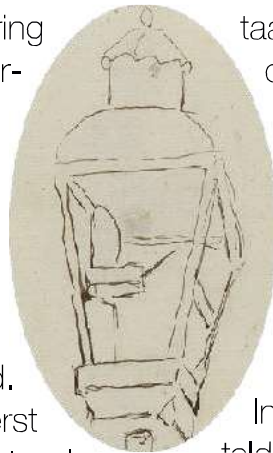
een verweerschrift tegen de klacht

van een Brabantse schipper over het

niet branden van de lantaarn. In de

brief doet de lantaarn-opsteker een

suggestie, wellicht om zijn verweer

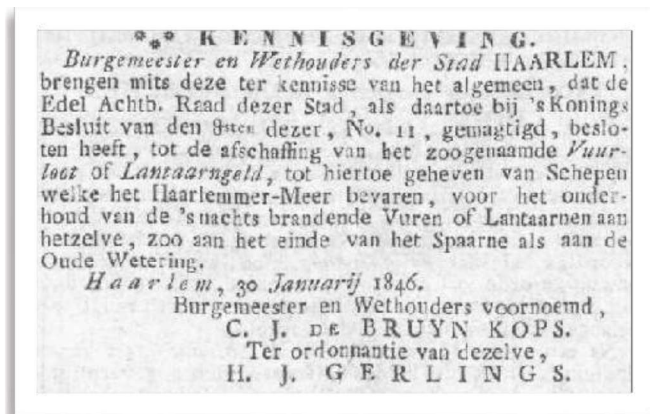
kracht bij te zetten, of de aandacht van zijn Haarlemse chef af te leiden. Het licht van de olielamp kon volgens Pieter Heins versterkt worden door twee à drie geelkoperen platen achter 'de pijpen van de lamp' te plaatsen. Zijn raad voor een soort reflector werd blijkbaar opgevolgd, want in de tweede brief uit 1800 vroeg Pieter Heins loonsverhoging nu hij ook de platen moest poetsen. Helemaal ongelijk had hij niet, want de beloning à 70 gulden was het zelfde gebleven sinds het 'tractement' van Maria van Dijk in 1780, die hij ongetwijfeld kende. Sterker nog: Cornelis Dirckx Koeck kreeg in 1674 al precies hetzelfde bedrag.

De Lantaarn na 1814

De (voorganger van) Rijkswaterstaat besteedde in 1814 het aansteken en onderhouden van de lantaarn uit. Pieter Heins was de laagste inschrijver met f 320. In dit bedrag was de levering van materialen zoals olie inbegrepen. In 1818 wordt de lantaarn van Oude Wetering nog genoemd bij de zogenaamde *binnenvuren* (aan zeearmen). De *buitenvuren* bevonden zich langs de kust. De lantaarns aan de Oude Wetering en aan het Spaarne werden met de aanleg van de Ringdijk en de naderende drooglegging van het Haarlemmermeer overbodig, en dus ook de inning van het Lantaarngeld.

De stad Haarlem schafte het Vuurloot of Lantaarngeld af in 1846. De nutteloos geworden (stenen) lantaarn aan het Spaarne werd geveild op 8 september 1848. Over de sloop van de Weteringse lantaarn zijn nog geen gegevens gevonden. Wel weten we dat na de drooglegging van het Haarlemmermeer de nutteloos geworden houten beschoeiing langs de voormalige oevers door Rijnland te gelde werd gemaakt. In de Staatscourant lezen we dat op 11 maart 1851 gegadigden in het Raadhuis aan de Wetering *Het Oude Paalwerk* konden kopen. Misschien zaten hier ook de palen van de Lantaarn bij.

De kunstenaar Andreas Schelfhout legde in 1852 de *vuurtoren van Oude Wetering* vast

op een schilderij.[*zie deel 1*] Hij baseerde zich daarbij op eerder gemaakte schetsen. Toen Schelfhout het schilderij maakte, was het staketsel van de lantaarn waarschijnlijk al gesloopt, of geroofd door 'ondernemende' lieden. De jaren na 1850, toen de Meer droog begon te vallen, zijn vol van berichten over roof van hout, puin en steen.

Met dit artikel is een kijkje gegeven in de inkomsten en uitgaven van een lantaarn welke bekostigd werd door de verkoop van bakenloodjes.

- Alfred Bakker schrijft regelmatig artikelen over Oude Wetering, Leimuider en Rijnsaterwoude.
- Alex Kussendrager verricht onderzoek naar bakenloodjes en loden penningen met een (tijdelijke) betaalfunctie. M.b.t. tot deze penningen onderhoudt hij de website www.loodjes.nl.

Bronnen & Literatuur

- Kaartenarchief Hoogheemraadschap van Rijnland
- Krantenarchief Koninklijke Bibliotheek
- Nationaal Archief
- Noord-Hollands Archief, Haarlem, NHA DSC 0708 (en toegang 3993 inventaris 6611)
- Stadsbestuur van Haarlem 1573-1813).
- Kussendrager, A. website www.loodjes.nl
- Bakker, A. 'Tonnen en lantaarns langs het Haarlemmermeer' *Tijdinghen* 17 nr 1 (2014) 20-23; idem 17 nr 2 (2014) 18-24; idem 17 nr 3 (2014) 18-23
- Bakker, A. 'Brusselaren aan de Braassem. Opkomst en teloorgang van de ahandel in Alkemade' *Alkmadders* (december 2015) 6-8.
- Kussendrager, A. 'Bakenloodjes nader bekeken' *Detector Magazine* 130 (2013) 12-15; idem *vervolg*, 132 (2013) 18-21; idem *slot* 133 (2013) 16-19.
- Pelsdonk, J. *Pennincxkens van Loode* (Goudswaard 2003).
- Steur, A.G. van der, 'Tussen Kaag en Braassem. Bijdragen tot de geschiedenis van de gemeente Alkemade (Alphen aan den Rijn 1985).●